

УДК 37.011.3.015.311-051:[373.3:376]

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vpe.2019.34.10586>

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ІНКЛЮЗИВНОГО КЛАСУ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Ірина Мицишин, Ірина Микитюк

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Туган-Барановського, 7, Львів, Україна, 79005*

Проаналізовано сутність поняття професійна компетентність вчителя інклюзивного класу у початковій школі. Описано зміст професійної компетентності вчителя інклюзивного класу та її складових. Визначено, що важливим у професійній діяльності педагогів є розуміння концептуальної сутності інклюзивного навчання. На підставі емпіричних даних визначено компоненти професійної компетентності вчителя інклюзивного класу початкової школи. Висвітлено результати дослідження стану готовності і ставлення вчителів загальноосвітніх навчальних закладів до впровадження інклюзивного навчання.

Ключові слова: інклюзивна освіта, професійна компетентність вчителя початкових класів, складові професійної компетентності, учні з особливими освітніми потребами.

Сучасні тенденції гуманізації та демократизації усіх сфер суспільного життя зумовили суттєві зміни у сфері освіти й виховання. Якісним наслідком таких процесів стало формування модерних філософських основ освіти, у межах яких актуалізовано нові ціннісні орієнтири та переосмислені стратегії взаємодії вчителя та учнів.

Одним із актуальних напрямів створення нових вимірів й сенсів педагогічної взаємодії стала організація інклюзивної освіти – середовища спільного навчання здорових дітей і дітей з особливими освітніми потребами. Процес запровадження інклюзивної освіти в початковій школі пов'язаний з вирішенням багатьох організаційних й адаптаційних проблем: створення максимально доступного й ефективного освітнього простору, який буде сформований з урахуванням всіх індивідуальних особливостей учнів й залучення до нього не тільки школярів і вчителів, а й батьків і спеціалістів. У зв'язку з цим суттєво змінюються вимоги до професійної компетентності педагога інклюзивного класу початкової школи.

Учитель повинен володіти широким спектром умінь і засобів для вирішення професійних завдань. Педагогічна діяльність в умовах інклюзії потребує не лише досконало розвинених дидактичних й методичних умінь, ґрунтовних фахових знань, а також сформованості багатьох особистісних якостей, таких як етичність і делікатність, співчуття і співучасть,

толерантність та прийняття. Отже, дослідження сутності та особливостей професійної компетентності вчителя інклюзивного класу стає вагомою й актуальною педагогічною проблемою.

Проблематика створення інклюзивного освітнього середовища є пріоритетним напрямом досліджень багатьох вітчизняних науковців. Системні наукові пошуки у цій ділянці проводять Р. Гуревич, Л. Коваль та ін. Питаннями підготовки вчителів до роботи в умовах інклюзивного навчання активно займаються В. Бондарь, В. Бочарова, О. Гордійчук, І. Демченко, А. Колупаєва.

Незважаючи на достатню кількість напрацювань у галузі розробки змістових та операційних аспектів інклюзивної освіти, проблему формування компетентностей учителів початкової школи до організації інклюзивного навчання висвітлено недостатньо повно, тому дослідження у цьому руслі зберігають свою актуальність.

Мета статті – визначити та проаналізувати особливості професійної компетентності вчителя інклюзивного класу початкової школи.

Для реалізації мети статті потрібно вирішити такі *завдання*:

1. Охарактеризувати сутність поняття професійна компетентність вчителя інклюзивного класу.

2. Проаналізувати зміст професійної діяльності вчителя в інклюзивному освітньому просторі.

3. З'ясувати специфічні особливості професійної компетентності вчителя інклюзивного класу початкової школи на підставі теоретичного аналізу наукової літератури й результатів емпіричного дослідження.

У концепції Нової української школи важливого значення набуває нова модель професійної компетентності вчителя. Поняття “компетентність” є значно ширшим за традиційні поняття “знання”, “уміння”, “навички”, оскільки охоплює: спрямованість особистості; здібності до подолання стереотипів, відчуття проблеми, прояв принциповості; характер і волевільності якості. Отож, професійну компетентність учителя варто розглядати як сукупність трьох складових компонентів – предметно-технологічного, психолого-педагогічного і загальнокультурного.

З огляду на зазначене, можна стверджувати: вчитель, який володіє достатнім рівнем професійної компетентності, здатний організувати ефективну педагогічну діяльність, яка ґрунтується на основі сукупності знань, умінь, навичок та усвідомленого розуміння своєї ролі в суспільстві, безперервного самовдосконалення й саморозвитку особистості, він забезпечує оптимальний варіант організації навчально-виховного процесу з метою формування гармонійно розвиненої особистості дитини.

У сучасних умовах побудови освітнього процесу на перше місце виходить гуманістична складова компетентності вчителя. Особливої ваги

набуває ця складова за умов діяльності в інклюзивному середовищі. Педагог повинен максимально враховувати здібності, потреби та інтереси кожної здорової дитини і дітей з особливими потребами, реалізуючи принцип дитиноцентризму й орієнтуючись на загальнолюдські цінності, зокрема, морально-етичні (гідність, справедливість, чесність, турбота, повага до себе та інших), соціально-політичні (свобода, патріотизм, демократія, шанобливе ставлення до культурного різноманіття, повага до рідної мови і культури).

Для роботи в умовах інклюзивної освіти вчителю також украй важливо сформуванню розуміння, що таке інклюзивна освіта і в чому полягає її відмінність від традиційної організації навчання; набути знання про психологічні закономірності та особливості вікового, особистісного розвитку дітей в умовах інклюзивного освітнього середовища; сформуванню вміння проводити ефективний навчально-виховний процес за участю інших учнів класу [1, с. 9]; реалізувати різні способи педагогічної взаємодії між усіма суб'єктами освітнього середовища та відшукувати оптимальні форми в навчанні й спілкуванні з дітьми [7, с. 283].

На основі аналізу праць науковців, можна визначити такі компоненти професійної компетентності вчителя інклюзивного класу:

1. Інформаційний компонент, який передбачає вміння педагога здобувати, опрацьовувати та переробляти різні види інформації, використовувати інформаційні технології.

2. Комунікативний компонент, що охоплює вміння бути зрозумілим, відвертим та спілкуватися без обмежень. Також вміння налагоджувати роботу в команді, щоб досягти максимального результату у вирішенні спільних завдань.

3. Продуктивний компонент, що передбачає вміння працювати задля отримання результату, приймати рішення, залучати до проведення навчально-виховного процесу фахових спеціалістів, таких як психолог, дефектолог, сурдопедагог, тифлопедагог, логопед, невропатолог тощо [7, с. 282–283].

4. Морально-психологічний компонент, що передбачає сформованість відповідних особистих якостей особистості, психологічну готовність до роботи та наявність ціннісних орієнтирів, що відповідають гуманістичному підходу до навчання [3, с. 11].

5. Предметно-операційний компонент, до якого входить наявність глибоких професійних знань, навичок та вмінь. Також, як зазначає В. Ягупов, важливою є досконала методика проведення навчально-виховних заходів [8, с. 167].

На підставі аналізу спостережень ми дійшли висновку, що практична діяльність вчителя початкової школи в інклюзивному класі значною мірою зосереджена в площині створення умов для індивідуалізації освітнього

процесу учнів з особливими потребами. Індивідуальне планування освітнього процесу має на меті: розроблення комплексної програми розвитку дитини з особливими освітніми потребами, яке допоможе педагогічному колективу закладу пристосувати середовище до потреб дитини; надання додаткових послуг та форм підтримки у процесі навчання; організацію спостереження за динамікою розвитку учня.

Для дослідження стану готовності і ставлення вчителів загальноосвітніх навчальних закладів до впровадження інклюзивного навчання проведено анкетування серед вчителів початкових класів – слухачів курсів підвищення кваліфікації Львівської області 2018 р. Анкета складалася з 18 запитань (чотири з яких контрольні), які містили закрити та відкрити форми відповідей. Кількість респондентів становила 82 особи. Запитання стосувалися вивчення труднощів впровадження інклюзивного навчання, рівня підготовки та готовності педагогів до роботи з дітьми з особливими потребами, визначення складових компетентностей учителів. Головне завдання – виявлення розуміння особливостей організації інклюзивного навчання та сутності професійної компетентності вчителя інклюзивного класу.

Аналіз результатів опитування обраної групи респондентів забезпечив підстави для формулювання таких висновків:

1. Якісна освіта, на думку педагогів, частково доступна для всіх громадян України.

2. Більшість педагогів ознайомлені з поняттям “інклюзія”, проте ототожнюють його з поняттям “інтеграція”.

3. Педагоги більшою мірою є прихильниками індивідуальної форми навчання для дітей з особливими потребами або навчання в спеціалізованих закладах.

4. Респонденти частково володіють інформацією з питань інклюзивного навчання в закладах освіти.

5. Педагоги оцінюють рівень навчально-методичного забезпечення освітніх закладів щодо запровадження інклюзії закладу як недостатній.

6. Власний рівень професійної компетентності з питань інклюзивної освіти педагоги оцінюють як недостатній.

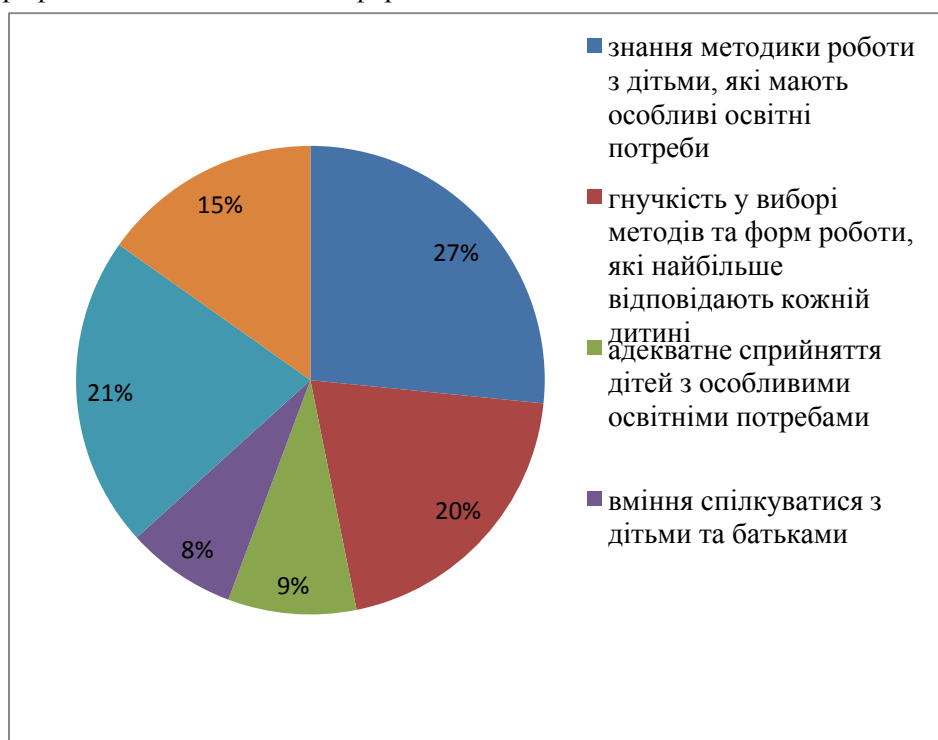
6. Інформацію з питань інклюзивної освіти педагоги здобувають шляхом самоосвіти, обміну досвідом з колегами, відвідуванням методичних заходів.

7. Вагомою причиною, що перешкоджає більш широкому запровадженню інклюзивного навчання, педагоги вважають фінансову, методичну та матеріальну незабезпеченість.

8. На думку респондентів, в інклюзивному класі педагогам потрібно сприяти налагодженню дружніх стосунків між дітьми в класі, узгоджувати

індивідуальні навчальні плани зі спеціалістами та батьками дітей з особливими потребами, залучати батьків до участі в житті школи.

Під час визначення респондентами основних компонентів професійної компетентності, які необхідні для ефективної педагогічної роботи в умовах інклюзії, пріоритетні місця віддано знанням методики роботи в інклюзивному класі, консультаціям з фахівцями щодо розробки індивідуальних стратегій взаємодії з дітьми. Детальний розподіл складових зображено на діаграмі. Отже, можна стверджувати, що вчителі найбільш гостро відчувають брак спеціальної фахової підготовки й, відповідно, їх професійна компетентність сформована недостатньо.

Складові професійної компетентності, необхідні для ефективної педагогічної роботи з дітьми, що мають особливі освітні потреби

На підставі аналізу висновків наукових досліджень й отриманих емпіричних даних можна сформулювати основні характеристики ефективної діяльності вчителя інклюзивного класу, які безпосередньо демонструють особливості його професійної компетентності:

– учитель визнає, що кожна дитина розвивається у власному темпі і має індивідуальні особливості;

- учитель діє, насамперед, як помічник (фасилітатор) і лише потім як викладач;
- учитель надихає дитину з особливими потребами на нові досягнення, а навчання приносить дитині задоволення;
- учитель створює навчальні ситуації, орієнтовані на набуття безпосереднього досвіду, передбачають участь у різноманітних формах суспільної взаємодії та комунікації, здобуття навичок самообслуговування;
- учитель заохочує активність дітей, активізує їхнє мислення за допомогою запитань, що потребують розгорнутої відповіді;
- учитель вміє ефективно використовувати парну та групові форми роботи;
- спілкування вчителя з сім'ями є безперервним і динамічним.

Отже, в процесі нашого дослідження, ми дійшли висновку, що професійна компетентність вчителя інклюзивного класу характеризується здатністю організовувати ефективну педагогічну діяльність, усвідомленим розумінням своєї ролі в суспільстві, безперервним самовдосконаленням й саморозвитком особистості, забезпеченням оптимальних варіантів організації навчально-виховного процесу.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі пов'язані з можливістю використання отриманого дослідницького матеріалу для вдосконалення компетентності вчителя інклюзивного класу початкової школи в процесі професійної підготовки та формування нових більш ефективних підходів до означеного процесу.

---

1. *Гордійчук О. Є.* Професійна компетентність педагога інклюзивного класу як показник ефективності навчання дітей з особливими потребами / О. Є. Гордійчук, В. А. Гафткович. – Режим доступу : <https://www.sworld.com.ua/konfer38/192.pdf>

2. *Гуревич Р. С.* Компетентнісний підхід у професійно-педагогічній освіті / Р. С. Гуревич // Компетентнісний підхід в освіті: теоретичні засади і практика реалізації : матер. метод. сем. 3 квітня 2014 р., м. Київ : у 2 ч. / Нац. акад. пед. наук України [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), О. І. Ляшенко (заст. голови) та ін.] – Київ : Ін-т обдарованої дитини НАПН України, 2014. – С. 137–142.

3. *Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі : практич. посібник / Тім Лорман, Джоан Демплер, Девід Харві ; пер. з англ. – СПЮ-ФО Парашин І. С., 2010. – 296 с.*

4. *Коваль Л. В.* Професійна підготовка майбутніх учителів у контексті розвитку початкової освіти : технологічний підхід : монографія /

Л. В. Коваль. – Донецьк : ЛАНДОН–ХХІ, 2011. – 330 с.

5. *Колупаєва А. А.* Інклюзивна освіта : реалії та перспективи : монографія / А. А. Колупаєва. – Київ : Самміт–Книга, 2009. – 272 с.

6. *Колупаєва А. А.* Професійне співробітництво в інклюзивному навчальному закладі : навч.-метод. посібник / Колупаєва А. А., Данілавичюте Е. А., Литовченко С. В. – Київ : А.С.К., 2012. – 192 с.

7. *Хозраткулова І. А.* Проблеми впровадження інклюзивного та інтегрованого навчання у загальноосвітніх навчальних закладах / І. А. Хозраткулова // Науковий вісник Миколаївського держ. ун-ту ім. В. О. Сухомлинського : зб. наук. праць. Серія “Психологічні науки”. – Т. 2. – Вип. 5. – Миколаїв : МДУ ім. В. О. Сухомлинського, 2010. – С. 279–284.

8. *Ягунов В. В.* Педагогіка : навч. посібник / В. В. Ягунов. – Київ : Либідь, 2002. – 560 с.

Стаття: надійшла до редколегії 27.09.2019

доопрацьована 10.10.2019

прийнята до друку 20.10.2019

THE PECULIARITIES OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF A PRIMARY SCHOOL TEACHER IN AN INCLUSIVE CLASSROOM

Iryna Myshchyshyn, Iryna Mykytiuk

*Ivan Franko National University of Lviv,
Tuhan-Baranovskoho Str., 7, Lviv, Ukraine, UA-79005*

The article clearly examines the essence of the notion “competence”. It determines that the understanding of a conceptual essence of inclusive education is very important in professional activity of teachers. The contest of professional competence of a primary school teacher in an inclusive classroom and its components – subjective-technological, psycho-pedagogical, and general cultural are revealed in the article. The authors discover the components of professional competence of a primary school teacher in an inclusive classroom: subjective-technological, psycho-pedagogical, and general cultural one. The components of professional competence of a primary school teacher in an inclusive classroom such as informative, communicative, productive, moral-psychological, and subjective-operating ones are traced in the article on the basis of the analysis of scientists’ works. The authors clarify that the teacher who has a sufficient level of professional competence is able to organize effective pedagogical activity which is based on the totality of knowledge, skills, and comprehended understanding of their role in society, continual self-improvement and self-development of a person. The teacher who has a sufficient level of professional competence provides an optimal version of organizing the educational process with the aim to form a harmoniously developed personality of a child.

The results of investigating the state of readiness and attitude of teachers of general education institutions towards the introduction of inclusion are examined in the article. The main characteristics of the effective activity of teachers of an inclusive classroom are determined according to the interpretation of the data of the poll. They demonstrate the peculiarities of their professional competence. The analysis of the poll's results of the chosen group of respondents gives an ability to formulate a lot of conclusions, particularly the fact that in the contemporary conditions of organizing the educational process a humanism component of teacher's competence takes the first place.

The article clarifies on the basis of analyzing the observation that the practical activity of a primary school teacher in an inclusive classroom is centered to a great extent in the plane of forming the conditions for the individualization of the educational process of students with special educational needs.

Key words: inclusive education, professional competence of a primary school teacher, components of professional competence, students with special educational needs.